

Matematik ve İstanbul Rum Azınlığı

Kyriakos Petakos* / kpetakos@aster.edu.gr

Konumuz Rum azınlığının 1922'den sonraki dönemde matematik alanında varlığı. Azınlık liselerindeki matematik eğitimi ve Türk üniversiteleri ve yüksek okullarında öğrenim gören Rumlar bu makalenin konularındır.

1. Giriş

Daha girişte, çatışmanın eşğine gelindiği dönemlerde bile Türk ve Yunan matematikçilerin uyumlu birlikteliğini vurgulamak istiyorum. Matematik, iki toplum arasında dostluğun sürdüğü ortamlardan biri olmuştur. Bu vesileyle, bilimin ve bilim aşkının ulusal problemleri bile aşacağı kanısı bir kez daha doğrulanmış görünüyor.

Bu makale 1923 sonrasına, yani Türkiye ile Yunanistan arasında mübadele adı verilen nüfus değişimi gerçekleşikten sonraki döneme odaklanıyor. Rumların Osmanlı İmparatorluğu döneminde matematik alanındaki varlıkları mübadeleden dolayı hiçbir şekilde azalmamıştır. Bu yazıda, Lozan anlaşmasının getirdiği yeni koşullar ve sebep olduğu tarihsel gerçekler altında azınlığın matematik alanındaki varlığını incelemek istiyorum.

Mübadele

Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası arena da kuruluş ve tanınma belgesi olarak da nitelendirilebilecek 1923 Lozan Anlaşması'na göre, Türkiye'deki ortodoks Rumlarla Yunanistan'daki müslüman Türkler "orijini oldukları ülke"ye göç ettirelecekti. Müslümanlığı seçmiş ya da İstanbul ve Gökçeada'yla Bozcaada'da oturan rumlarla, hristiyanlığı seçmiş ya da Batı Trakya'da yaşayan Türkler bundan muaf tutulmuşlardır. Her iki tarafta da bugün dahi izleri silinmeyen çok büyük kişisel trajedilere neden olan ve eskitürkçede değişim anlamına gelen *mübadele* adıyla anılan bu zorunlu göç, iki ülkeyi de ekonomik olarak 20 yıl boyunca etkilemiştir.

İkinci bölüm kısaca azınlık liselerindeki matematik eğitimi üzerine. Üçüncü bölüm Türk üniversiteleri ve teknik okullarındaki azınlığa mensup matematik öğrencileriyle ilgili. Dördüncü bölüm Boğaziçi bölgesinin matematik geleneği üzerine ve beşinci bölüm özellikle Bebek semtiyle ilgili. Son olarak altıncı bölüm, Robert Kolej başta olmak üzere, bölgedeki Amerikan okullarıyla ilgili, ki bu okullar sadece matematik eğitimine değil Türk toplumu ve azınlık arasında karşılıklı anlayışın gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

2. Azınlık Liselerinde Matematik

Bu bölüm temel olarak Zoğrafyon ve Zapiro (Zapyon) liseleriyle ilgilidir. Bu okullar Rum diasporası tarafından başlatılmış, şehir merkezinde bulunan görkemli binalardaydı. Fen programlarında olduğu kadar, özellikle işletme alanında çalışacak veya biraz matematik temeline ihtiyacı olan öğrenciler için tasarlanmış, ekonomik konularda da uzmanlaşmış bölümler vardı.

Zoğrafyon Lisesi

Matematik programı tipik bir liseden çok farklı değildi. Tek sorun, Türkiye ve Yunanistan arasındaki iki taraflı anlaşmadan dolayı, çok geç gelen veya hiç gelmeyen kitaplardı. Öğretmenler dersleri için aynı seviyedeki Türkçe kitaplara başvururlardı. Politik ortam oldukça gergin ve fanatizmin kolaylıkla ders kitabı seçimini bile etkileyecek seviyede olmasına karşın, öğretmenler derslerinde Türk-

* Rodos Turizm Akademisi. Bu makale 2003'te 3. Akdeniz Matematik Eğitimi Konferansı'nda sunulmuştur.

çe kitapları kullanmakta tereddüt etmediler ve böylece öğrencilerinin matematik eğitiminde boşluk oluşmasını önlediler. Profesyonellik bir kez daha siyasi anlaşmazlıkları ve önyargıları aşmış, öncelik eğitime verilmişti. Bu durum daha doğru bir şekilde eğitim tutkusu olarak nitelendirilebilir.

Yunanca kitaplarının tekrar tekrar kullanıldıkları için bazı sayfalarının eksik olduklarını belirtmekte fayda var. Rum öğrenciler gene de Yunanca kitapları tercih ederlerdi; yırtık pırtık da olsa Yunanca kitapların sürekli kulanımda olması bunun bir delilidir. Örneğin Hatzidakis (Hadjidakis) ve Barbastathis tarafından 1938’de yazılmış olan **Düzlem Geometrisi** kitabı 1970’te hâlâ öğrenciler arasında popülerdi.

Bu noktada, tıpkı öğrencileri gibi, Avrupa dillerine hakim olan öğretmenlerin neden Yunanca dan sonra Türkçe kitapları tercih ettiği tartışılabilir. Bu soruya cevap olarak Türkçe kitapların yabancı dillerde yazılmış kitapların çok iyi tercümeleleri olduğu ve Türkçenin azınlığın içinde yaşadığı sosyal çevrenin kullandığı dil olması verilebilir.

Zoğrafyon Lisesi matematik öğretmenlerinden Profesör Gregory Gregoriades buna kaydadeğer bir istisna oluşturuyordu.

Takıntı derecesinde yadsınamaz bir matematik sevgisi besleyen Profesör Gregoriades çoklu kitap kullanımı taraftarıydı. Beş farklı matematik kitabını birleştirmesiyle dönemin öncülerinden ve zamanının ötesindeydi: İngilizce, Almanca, Fransızca, Türkçe ve Yunanca. Zamanının çoğunu öğreteceği konuları sıralamaya ve ortalama bir öğrencinin konunun özünü kavrayabilmesi için uygun alıştırmaları belirlemeye ayırırdı. Bir profesyonelin mesleğine duyduğu sevgi, mesleğini icra ederken – dışardan bakanlara dinsel bir ritüel gibi görünebilecek – hareketlerine bile yansırı. Öğrencilerine göre, bu adam ders anlatırken sahnedeki bir orkestra şefine benzerdi. Matematiğe olan tutkusunun öğrencilerini etkilediği, ve bu insanların farklı kariyerler seçmiş olsalar da hâlâ matematiğe karşı özel bir ilgi ve sevgi duydukları düşünülürse onu bir orkestra şefine benzetmekte çok abartmadıkları kesindir.

Zoğrafyon Lisesi

17’nci yüzyılın sonlarına doğru, Beyoğlu sirtlarında birbiri ardına büyükelçilik binaları yükselmeye başlar. Avrupalıları, Galatalı zengin Rum banker ve tüccarların aileleriyle Fenerli köklü aileler izler. Zamanla Beyoğlu’nda nüfusu artan Rum cemaati, çocuklarının eğitim görebileceği okullara gereksinim duymaya başlar. 1808’de Fermenteciler (fermene = nakışlarla işlemeli, önu kavuşmayan yelek benzeri giysi) Locası bir okul kurarak işletim giderlerini üstlenir. Fermenteciler Okulu adıyla anılan bu okul, 1831’deki büyük yangında yanıp kül olur. Okul 1835’te, Eisodion Kilisesi’ni şimdiki İstiklâl Caddesi’ne bağlayan sokaktaki bir binaya taşınır. Cemaat 1845’te okul olarak kullanmak üzere, Turnacıbaşı Sokağı’nda iki bina satın alır. 1846’da okul buraya taşınarak “Eisodion Cemaat Okulu” adıyla faaliyete başlar.

Zamanla okul binası öğrenci ve öğretmenlerin yaşamını tehdit edecek derecede yıpranır. Okulun Yönetim Kurulu üyeleri yeni bir okul inşa etmek üzere para toplamaya başlar. Bağışlar arzu edilen miktarı toplamada yetersiz kalırken, uzun yıllar önce Paris’e yerleşen Galata bankerı Hristakis (Hristo) Zoğrafos 10.000 altın lira ba-

ğışlar. Bağış miktarının büyüklüğünü kavramak için o zamana kadar sadece 5.000 lira toplandığını vurgulamak gerekir.

Zoğrafos bu büyük bağışının karşılığında sadece tek bir şart koşmaktadır: Kurulacak okul Fen Lisesi olmalıdır. Atina Metsovion Teknik Üniversitesi’nin profesörlerinden oluşturulan bir heyet, sunulan projeler arasından genç mimar Periklis Fotiadis’in projesini seçerek okul inşaatında onu görevlendirir.

26 Ramazan 1309 tarihli ferman uyarınca 1892’de inşaata başlanır. Yeni okulun açılış töreni dönemin patriği 8’inci Neofitos huzurlarında 1893’te yapılır. Zoğrafyon Lisesi’nin öğrencileri zaman içinde artarak 1960–61 öğretim yılında 712’ye ulaşır. 1962–63 yılında okul 21 sınıf ve şubeyle faaliyet gösterir. Zoğrafyon Lisesi bu tarihten itibaren İstanbul Rum cemaatinin yazgısını izleyerek öğrenci sayısının sabit bir ivmeyle günden güne azalmasına tanık olur. İlkokul bölümü 1973’te, 1981’de Edebiyat Bölümü kapanır. 1998’da karma eğitime geçilir. Zoğrafyon Lisesi 2008–09 öğretim yılında 6’sı lise son sınıfta okuyan 52 öğrencisiyle faaliyetini sürdürmektedir.

Hanri Matalon (1908 Selanik - 1983 İstanbul), Rum matematik öğretmenlerinin en ünlülerinden ve en iyilerinden biriydi. İstanbul Saint Joseph ve Notre Dame de Sion okullarında yarım asır boyunca öğretmenlik yapmıştır. Bkz. MD-2010-III.

Genel olarak eğitim yüksek seviyede sürdürülüyordu ama zorluklar da günlük hayatın gerçekleiydi. Bu zorluklardan biri azınlık öğrencilerin eğitimlerinin nereye yöneldiğini kestirememesinden kaynaklanırdı. Eğitimlerine bir Yunan üniversitesinde mi devam edecekler, yoksa bir Türk okulunun giriş sınavlarına mı katılacaklardı? Birinci durumda kitap eksikliği hayatiydi. Öğrenciler eğitim geleceklerinin hangi ülkede olduğunu tam olarak bilemedikleri için Yunan öğrencilere göre eksik ka-

lıyorlardı. İkinci durumda ise, daha iyi hazırlanmış ve ana dillerinde sınanacak olan Türk öğrencilerle rekabet etmek durumunda oldukları için azınlık öğrencilerin aleyhte durumu aşikârdır. Öte yandan, benzer sorunların, yabancı liselerde okuyan ve illa azınlık olmayan öğrencilerin de yaşadıklarını belirtmemek olmaz.

Azınlık okullarından mezun olanların en olumsuz koşullarda bile Türk okullarındaki başarıları, ilk ve ortaöğretimde aldıkları yüksek seviyeli eğitimin delilidir. Bu okullardaki öğretmenler Kıbrıs meselesi yüzünden Yunanistan ve Türkiye arasında artan gerilime rağmen görevlerine sadık kalarak olağanüstü bir iş başardılar. Herşeye rağmen, öğrencilerin çoğu Türk üniversitelerine giriş sınavına girip başarılı oldular.

Bu noktada kaydadeğer bir şeyden bahsetmek zorundayım. Tarihin zorlu dönemlerinde, nereden gelirse gelsin, bu kötü niyetli davranışlara karşı koymak açıkça profesyonellik göstergesidir. Yazılmamış bir toplumsal kurala göre herhangi bir azınlığın (Yahudi, Ermeni ya da Rum) hiçbir üyesi Türk bölgesine giremezdi. Bu yaptırım Birinci Dünya Savaşı sırasında gelişen tarihi düşmanlık yüzünden oluşmuştu. Örneğin Rum azınlıktan gelen biri bir Türk okulunda öğretmenlik yapmayı hayal bile edemezdi. Buna rağmen Zoğrafyon'un ünlü hocaları birkaç defa Türk liselerine sınav yapmak için davet edilmişlerdi. (Örneğin Beyoğlu'nda Atatürk Lisesi'nde.) Değerlendirmeleri Türk meslektaşlarınınki kadar kabul görmüştü.

Zoğrafyon Kız İlkokulu

İstanbul'un en ilginç binalarından biridir. Yeniköy'dedir. Beyoğlu'ndaki Zoğrafyon Lisesi'ne önemli katkısı olmuş olan banker Hristo Zoğrafos Efendi'nin bağışlarıyla yapılmıştır. 19'uncu yüzyılın son 30 yılında İstanbul mimarisinde etkili bir iz bırakan Rum mimar Konstantinos Dimadis'in ilk eserlerinden biridir. 1950'lerde Yeniköy'lü tanınmış mimar Vasil Vingas'ın öncülüğünde restore edilmiştir. Bu restorasyonda, Rum halkı bedenen çalışarak ve malzeme ve para bağışlarıyla örnek bir toplumsal dayanışma göstermişlerdir.

Cumhuriyet döneminde karma eğitim vermeye başlamıştır. Öğrenci bulamayan okul ne yazık ki 1970'lerin sonunda kapılarını kapatmıştır.

www.yvik.org.tr/index.asp?pg=kh&newID=881

3. Türk Üniversiteleri ve Teknik Okullarındaki Rum Öğrenciler

İhmal edilemeyecek sayıda azınlık lise öğrencisi Türk üniversitelerine gitmeye hevesliydi. Bu öğrenciler sadece İstanbul'da evlerinde kalma düşüncesi çekici geldiği için değil, Türk üniversitelerindeki eğitim kalitesinden dolayı böyle bir tercihte bulunmuştu.

Modern Türkiye'nin kurucusu Kemal Atatürk, yeni kurulmuş bu cumhuriyette eğitime özellikle ağırlık vermişti. Gelişmekte olan Alman-Yahudi toplumu Naziler Almanya'da iktidara geldiğinde kısıtlamalar altında yaşamaya zorlanmıştı. Atatürk tanınmış Alman Yahudisi bilim adamlarının Türkiye'ye göç etmesine olanak sağlamıştı. Bu bilim adamlarının bilimsel katkıları ve yöneticilik deneyimleri Türk üniversitelerinin imajını dünya çapında geliştirdi. Aynı zamanda Türk akademisyenler de yanlarında yetişti; böylece akademik gelenek bozulmadan sürdürülebildi.

Alman eğitim modeli tavizsiz uygulandı. Her men her alanda, bilgisini etrafındakilere sunabilecek yetkin en az bir profesör vardı. Bu profesörler genellikle araştırmalarıyla uğraşırlar, dersleri ve laboratuvar çalışmaları iyi organize olmuş asistanları tarafından yapılırdı. Ana alan derslerinin ağırlığı

%60 ve yan derslerin ağırlığı %40'tır. Örneğin bir matematik mezununun aldığı derslerin %60'ı matematik ve %40'ı fizik ya da jeoloji gibi yan alanlardan olurdu. Bu sayede bir matematikçi, eğitim sektöründe çalışması durumunda matematik öğrenimini yan alanlarda yaptığı öğrenimle birleştirebilir veya endüstri sektöründe çalışması durumunda eğitim aldığı temel alanla yan alanı birleştirmesi yüksek öneme ve uygulanabilirliğe sahiptir.

Azınlıklar herhangi bir ayrımcılık problemi yaşamadan Türk üniversitelerinde okuyabiliyordu. Bu durum Yunanistan ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin olumsuz geliştiği dönemlerde de geçerliydi. Azınlık öğrencilerin hakettikleri notları alabileceklerinden şüphe ettiği dönemler oldu ama aldılar. Profesörler azınlık mensubu öğrencilere karşı profesyonel bir tutum içerisindeydi, bütün öğrencilere hiçbir önyargı olmaksızın eşit davranırlardı. Hatta azınlığın yüksek kültür seviyesi, en doğu bölgelerden gelenleri bile kapsayacak şekilde yığınlarla kendini belli ederdi. Yunan isimleri yaygın Türk isimlerinden çok farklı olduğundan azınlık mensuplarını ayırdetmek çok kolaydı.

Limit tanımında olduğu gibi Yunan harflerinin bol kullanılması gereken matematik derslerinde azınlık mensuplarının bu harfleri düzgün tellaffuz

İstanbul Üniversitesi'nde Alman hocalar denetiminde bir laboratuvar çalışması.

etmeleri yüzünden yaşadıkları sıkıntıları ufak tefek sorunlar olarak nitelendirmek gerekir.

Matematisel yetenek, bir azınlık mensubunda bile kabul görürdü. Maçka'daki İstanbul Teknik Üniversite'de ve aynı zamanda bir askeri yüksek kurumda öğretmen olan Profesör Alapınarlı Rum ortodoks azınlığa mensup olan bir öğrencisinin matematisel olarak yetenekli olduğunun farkına varmıştı. Bu yüzden bu öğrenciyi derslerinde asistan olarak görevlendirmekten ve zor bir analiz sorusunu çözmesi için tahtaya kaldırmaktan imtina etmezdi.

Profesörlerin ulaşılmazlığı denilen ve etnik kökeni ne olursa olsun bütün öğrencilerin uyması gereken kural, katı bir şekilde uygulanan Alman eğitim modelinin sonucuydu. Bu prensibe göre bir profesöre derslerle ve bilimle ilgili olmadığı sürece öğrenciler tarafından ulaşılamazdı. Bu durumda öğrenciler asistanlarla başlayan ve yardımcı doçent vs. diye devam eden bir hiyerarşik süreç sonucunda profesörlere ulaşabilirdi. Bu modelin Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelerde uygulanmasını haklı kılacak bir sebep de sözde Akdenizlilik mizacının kontrol edilmesi olarak öne sürülebilir; öğretim üyeleri ve öğrencilerle tanışıklığı kolayca istismar edecek bir mizaç. Bugünlerde öğretim elemanları ve öğrenciler arasında daha yakın ilişkiler kurulmasını destekleyen Amerikan eğitim modeli iki ülkede de daha yaygın durumdadır.

Bir zaman sonra, matematisikte sıradışı bir başarı gösteren öğrenciler Yunan, Amerikan veya Türk üniversitelerinde kaydadeğer birer kariyere sahip oldular. Özellikle Boğaziçi Üniversitesi (eski Robert Koleji) bazı azınlık mensuplarını profesör olarak atayarak bu duruma önemli bir katkıda bulundu.

4. Boğaziçi, Arnavutköy, ve Bebek'in Matematisel ve Bilimsel geçmişi

Yunan ruhunun yeniden canlanmasına çok katkısı olan büyük Fanaryot (Fenerliler) hareketi de Boğaziçi'ni etkiledi.

Arnavutköy'de Mourouzis, Soutzos, Mousouros ve Caratheodory gibi yüksek sosyal ve ekonomik statü sahibi ailelerin yazlık evleri vardı. Bu aristokratik evlerin çoğu dönemin mimarisinin örnekleriydi. Bugüne kadar korunmuş olan bu evler hâlâ çevrelerini güzelleştiriyor. Bu ailelerin ataları ve onlardan sonra gelenler Osmanlı İmparatorluğu'nda genellikle önemli pozisyonlarda bulundular ve paşa unvanına sahip oldular. Hatta bazıları hem

ekonomik hem de kültürel açıdan gelişmekte olan Tuna vilayetlerinde valilik yapmışlardır.

Orada bulunan Yunan halkı bu ailelerden gelen valilerin himayesinde çok yüksek bir yaşam kalitesine ulaşmıştır. Eğitim bu insanların refahında önemli bir role sahipti, genel olarak esnaflıkla geçindiklerinden öğretimde bu alanla ilgili konular diğer konularla en azından eşit ağırlıkta olmalıydı. Bu yüzden düzgün bir matematisik eğitimi, en azından finans alanında gerekli matematisik eğitimi, bir gereklilikti ve yeni eğitim anlayışı Yunanlıların faaliyet gösterdikleri bütün alanlarda kendini göstermişti. Bu yenilik Methodios Anthrakitis, Sevastos Leontiadis ve Balanis kardeşler gibi ünlü Yunan eğitimciler arasında, matematisik ve pozitif bilim eğitiminin önemi konusunda anlaşmazlıkların

1870'lerde İstanbul Boğazi

meydana geldiği bir dönemi işaret eder (18'inci yüzyıl). Modern eğitim müfredatında matematisiğin önemini küçümseyen ve karşı görüşü savunanlara çamur atmaktan çekinmeyen bir grup hâlâ mevcuttur. Bu görüş Anthrakiti ve Leontiadi'nin Kozani okulundan geçici olarak ayrılmalarına sebep olmuştu. Bu ayrılığın sonucu olarak sözkonusu okuldaki eğitim süreci hayalkırıklığı yaratacak kadar gerilemişti.

Ne mutlu ki yukarıda bahsi geçen ailelerin büyük etkisi altında olan Boğaziçi bölgesi matematisiğin önemini belirten yeni eğitim anlayışını kolaylıkla kabullenmiştir. Bölgedeki okullar - kilise kökenli olanlar bile - matematisik müfredatlarına büyük önem vermişler ve özel matematisik bölümü olan kütüphaneler oluşturmuşlardır. Özellikle, Chios ve Arta gibi ulusumuzun en önemli okullarının kütüphanelerine büyük katkılarda bulunan Kuruçesme'de yaşayan Kastoria'lı Manolis'ten bahsetmek zorundayım. Bu okulların önemi kütüphane-

lerin (matematik ve muhasebe gibi) finansal çalışmalara yönelik özel bölümleri olmasıdır. Çoğunluğu Boğaziçi'nde yaşayan Kastoria'lılar ve Bükreş özel bir ilgiyi ve övgüyü hak ediyor. Ancak bu makalenin amacı değildir.

Kürk üreticileri ve satıcıları olarak günlük tecrübelerinden matematik yönünden zengin bir eğitimin önemini çok çabuk kavradılar. Bu sebeple İstanbul'daki azınlık toplumunun refahını sağlamaya ve geldikleri şehrin refahını sağlamaya yönelik bağışlarının yanında eğitimle hedeflere ulaşmak ve yeni eğitim anlayışına olan inancı sağlamlaştırmak için de bağışlarda bulundular.

Bu bölümü Arnavutköy'den bahsederek bitiriyorum. Matematik camiasında zaten meşhur olan Carathéodory ailesine değinmeden geçemeyeceğim. Matematik alanında bir deha olan Constantin Carathéodory termodinamiğin temellerini oluşturan makalesini Arnavutköy'üne yakın olan Kuruçeşme'de yazmıştır. Ayrıca meşhur Osmanlı paşası Aleksandro Karatodori Paşa'nın kızıyla Kuruçeşme'de evlenmiştir.

Burada, bu ailenin matematiğe olan yeteneğinin ne kadar doğal olduğunu gösteren politik bir olaydan bahsedeceğim. Osmanlı İmparatorluğu'nda bayındırlık ve hariciye bakanı ve valilik gibi başka yüksek pozisyonlarda bulunmuş olan, Carathéodory'nin kayınpederi Aleksandro Karatodori Paşa (1833-1906) 1878'de Berlin Konferansı'nda Sultanı temsil etmiştir. Bu konferans Doğu ülkelerinin tarihî gelişimini bir dereceye kadar belirlemiştir. Yunan delagasyonuna ünlü romantik şair ve gene İstanbul doğumlu ve hatta Karatodori Paşa gibi Fenerli Alexander Rizos Ragaves (1810-1892) başkanlık etmiştir. Görüşmelere ara verildiğinde bu iki adam bir araya gelip fikir alışverişinde bulunurlar, ana dillerinde birbirleriyle şakalaşırlar. Karatodori Paşa, başka bir kariyer seçmiş olmasına rağmen, matematiğe meraklıdır ve Ragaves'in işleri üzerine bir gözlem yapar. Ragaves Yunan sessiz harfleri ρ ve λ mayı harmonik bir frekansla şiirlerinde o kadar sık kullanmıştır ki sesli olarak okunduğunda akan suyun sesini andırmaktadır. Bu gözlem matematiksel olarak incelen-

Constantin Carathéodory (1873-1950)

Berlin'de doğmuş ama çocukluğu Belçika'da geçmiş Rum asıllı matematikçi. Analizden ölçüm kuramına, termodinamikten görelilik kuramına kadar matematiğin birçok alanına önemli katkıları olmuştur.

Babası Stephanos Carathéodory İstanbul aristokrisisinden sayılabilirdi. Berlin'de hukuk okumuş ve 25 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğunun elçisi olmuştur. Osmanlı'da bakanlık yapmış bir başka akrabası Aleksandro Karatodori Paşa'nın adı metinde geçiyor. Carathéodory ailesinin on kadar üyesi Osmanlı'da önemli yerlere gelmiştir.

Constantin, Brüksel askeri okulundan mezun olup mühendis olmuş ama daha sonra, 1900'de Berlin Üniversitesi'nin matematik bölümüne kaydolmuştur. Hocaları arasında Frobenius, Schwarz, Hilbert ve Klein sayılabilir.

Yaşadığı tarihler ve Alman oluşu göz önüne alındığında Carathéodory'nin hayatının savaşlar ve zorluklar içinde geçtiği anlaşılır.

Yunanca ve Fransızca ana dilleriydi. Almancası edebi sayılacak kadar mükemmeldi. İngilizce, İtalyanca ve Türkçe bilirdi. Ayrıca eski Yunanca ve Latince bilirdi.

Baba oğul Carathéodory'ler

İki Fenerli: Ragaves ve Karatodori Paşa.
İki düşman ülkenin temsilcisi...

memiştir. Bu hikâyeyi anlattım çünkü Markov da Puşkin'in Eugene Onegin şiirindeki sessiz ve sesli harflerin dağılımını incelerken Markov sürecini tanımlamıştır¹.

Bu matematiksel geleneğin içinde bulunmalarından dolayı Arnavutköy ve Bebek sakinlerinin yakın zamana kadar iyi sunulmuş bir matematik eğitimi-yine yatkın olmaları ve Yunan toplumunun finansal matematik gibi matematiğin çeşitli alanlarında uzmanlaşılmasına öncülük etmeleri kaçınılmazdı.

5. Bebek

Aşağı Boğaziçi bölgesinde Arnavutköy'ün yanında bir tablo gibi olan Bebek bulunur. Üç asır önce bir balıkçı mahallesi olan Bebek, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezinde çalışan Avrupalı ve Amerikalıların yazlıklarından oluşan çok şık ve aristokratik bir mahalleye dönüşmüştür. Nüfusu Amerikalılar, İngilizler, Almanlar, Fransızlar, Türkler, Yunanlar ve az sayıda İtalyandan oluşmaktaydı. Bu bölgede yaşayanların çoğunun sosyo-ekonomik seviyesi ortalamanın üzerindedir, bölgede aristokratlarla beraber yaşayan orta sınıfın bu beraberliğin etkilerinden kaçınması olanaksızdır. Az nemli olan güzel ve sağlıklı iklimi Amerikalıları ve Avrupalıları çekmiştir. Amerikan ve Avrupa elçilikleri yazlık resepsiyonlarını burada yapmak için âdeta birbirleriyle yarışmışlardır. Ulusların geleceğini belirleyen politik konulardaki kişisel görüşler ve fikirler ve yeni gelişmelere olanak sağlayan bilimsel görüşler hep bu resepsiyonlarda oluşmuştur.

Üç farklı Batı kültürü, Amerikan, Alman ve Fransız, yerel kültürle karışarak sosyal ve eğitimel

gelişmeler için ideal bir çokkültürlü ortam oluşturmuştur. Amerikalılar 1863'de meşhur Robert Kolej'i Yunanlılardan satın aldıkları bir araziye, her sene belli bir oranda Yunanlı'nın öğrenci olarak kabul edilmesi koşuluyla kurdular. Fransız rahibeler boğaza bakan bir tepeye bir katolik kilisesiyle birlikte kendi okullarını kurdular. Almanların kendi okulu yoktu ama etkili kültürleri bölge sakinlerinin eğitime olan meyiliyle birleşince Bebek'in manevi ortamına değerlerine katkıda bulundu. Bunun yanında aristokratik Türk ve Yunan aileleri de komşularının büyük etkilerini sorgulamadan benimseyerek kendi yaşamlarını kurdular.

Bebek'in Yunan sakinleri eğitim alanındaki beklentilerini karşıladığı için bu bölgede kendilerini ayrıcalıklı görürlerdi. Başka uluslardan ailelerle beraber yaşamak özellikle de matematik konusunda bir avantaj sağlar. Sağlam matematik temeli olan ülkelerin eğitim anlayışlarına göre yazılmış ve temek kaynak olarak kullanılabilir çok çeşitli yabancı matematik kitabı seçenekleri arasındaydı. Beyrut Amerikan Üniversitesi'nin bir mezunu ve kendisini işine adanmış bir jeolog olan N. Damianides böyle bir manevi ortamda yaşamının ve üç farklı dünyanın en iyi eğitimini almanın önemi üzerinde duruyor. Bebek'te yaşadığı sürede edindiği matematik temeli sadece bir üniversite mezunu olmasını sağlamanın ötesinde İstanbul'da çok uluslu Unilever şirketini yönetecek donanımı da sağlamış.

Bebek'in tanınmış sakinleri arasında, iyi bilinen iki aileden özel olarak bahsetmeliyim. Kültüre olan sevgileri ve katkılarını takdir etmek için bu yazıda ne desem azdır. Türk armatör Sadıkcâde kültürel, sosyal ve ekonomik alanlardaki en iyi kişileri bahçesinde toplardı. Düzenlediği resepsiyonlarda kozmopolitleri biraraya getirmenin yanında, sanat ve bilim de içeren farklı sektörlerden insanların birbirleriyle fikir ve görüş alışverişinde bulunmalarını da sağlar-

Bebek'in eski günlerinden bir manzara

1 Editörün Notu: Bu konuda daha fazla ayrıntı için bkz. Tosun Terzioğlu, *Zor Zamanlarda Matematik: Constantin Cara-theodory*, MD-2011-I, sayfa 67-75.

di. Bu anlamda bu resepsiyonlar, Almanların – aslında daha çok edebi ve ve felsefi olan – meşhur Rahel Varnhagen sosyal toplantılarını hatırlatıyor². Bir Yunan komşusuna göre bu entellektüelleri sadece izlemek, yarattıkları havayı gözlemlemek bile bilime hevesli orta halli bir kimseye ilham vermeye yeterdi. Benzer şekilde Ermeni Narlıyan da bilime ve sanata değer veren bir zengindi. Onun evi de bu çevreler için bir başka buluşma noktasıydı. Karısının Arnavutköy'den olması sebebiyle Narlıyan'ın Rum azınlıkla yakın ilişkileri vardı. Hem kendisi hem de karısı eğitime karşı sonsuz bir tutkuya sahiplerdi, özellikle de matematik alanında; bu sebeple oğullardan birisi bu alanda eğitim gördü.

Önemli bir matematikçi olan Nâzım Terzioğlu'ndan bahsetmemek çok büyük bir kayıp olur. Rum azınlık mensupları tarafından Türk Kappos³ olarak nitelendirilen Nâzım Terzioğlu kendisini işine adanmış bir matematikçiydi. Caratheodory'nin doktora öğrencisi olan Nâzım Terzioğlu'nu hâlâ, derin matematiksel düşüncelere dalmış bir şekilde

Türk matematiğine büyük emekleri geçmiş olan
Nâzım Terzioğlu

Bebek iskelesinde vapur beklerken hatırlıyorlar. Nâzım Terzioğlu Kayseri'de doğmuş, liseyi İzmir'de okumuş, yetiştiği ortamın çok kültürlü atmosferini solumuş, tutkulu bir bilim adamıydı. Terzioğlu Münih'te Caratheodory'nin öğrencisi olarak 1936'da doktorasını aldıktan sonra Türkiye'ye dönmüş ve

1937'de İstanbul Üniversitesi'ne girmiştir. 1937-1941 bekârlık yıllarını Bebek'te geçirmiştir. 1942'de kendisi gibi matematikçi olacak olan oğlu Tosun Terzioğlu doğmuştur. 1954'ten sonra aile tekrardan Bebek'e taşınmıştır. Nâzım Terzioğlu Alman eğitim modelini ve felsefesini benimsemişti. Bu aynı zamanda İstanbul Üniversitesi'nde Matematiksel Analiz kürsüsünün ruhu ve Türk üniversitelerinde Alman modelinin en seçkin temsilcilerinden biri olmasının da sebebidir. Karl Zubert'in bir öğrencisi olan, fizikçi Prof. Dr. Cavid Ener, Nâzım Terzioğlu'nun görüşlerini paylaşıyordu, ve ders kitaplarını yazmak için Bebek'in muhteşem ve ilham veren ortamını tercih ediyordu (Denel Fizik, Bebek 1969). Nâzım Terzioğlu ayrıca Konrad Knopp'un, öncü bir çalışma olan ve derslerine katılan matematikçilere ilham veren kitaplarını **Fonksiyonel Teorisine Giriş** ve **Fonksiyonel Analiz** isimleriyle oldukça açıklayıcı ve çarpıcı bir şekilde çevirmiştir.

Bir başka dünya çapında ünlü Bebekli matematikçi Cahit Arf'tır. 1946'dan 1997'deki ölümüne kadar Bebek'te yaşamıştır. Selanik'te doğan Arf, Balkan savaşlarının patlamasıyla İstanbul'a göç etmiştir. Paris'te Ecole Normale Supérieure'de üniversite eğitimi görmüş ve Göttingen'de Helmut Hasse'nin öğrencisi olarak doktorasını almıştır. Nâzım Terzioğlu ile Cahit Arf, Türk Matematik Derneği'nin kurucularındandır ve her ikisi de uzun yıllar derneğin başkanlığını yürütmüşlerdir. Yıllar sonra Tosun Terzioğlu da derneğin başkanlığını 19 yıl boyunca yürütmüştür.

6. Boğaziçi'ndeki Amerikan Okulları

Robert Koleji

Boğaziçi, Asya'yı Avrupa'dan ayıran, İstanbul'un bu olağanüstü kıyısı sıradışı bir güzelliğe ve iki yüzyıl önceye dayanan kültürel geleneğe sahiptir. Çoğu elçilik yazlık ofislerini bu güzel kıyıda, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezinde kurmuştur. Bu durum şehrin bu bölgesinin batılılaşmasına büyük olanak sağlamış, kültürel aktivitelerin gelişimine katkı sağlamış ve eğitimin gelişimine de az ya da çok katkıda bulunmuştur.

Eğitimdeki iki kutup olan, iyi bilinen Amerikan kolejlerinin oluşmasına olanak sağlamıştır; Arnavutköy'deki lise ve hemen komşu mahalle Bebek'teki eğitim süresi dört yıl olan Robert Koleji. İstanbul'un bu iki mahallesinde muhteşem bir doğa içinde ve mükemmel bir akademik kadroyla ve

2 Çevirenin Notu: Rahel Varnhagen, 1771-1833 arasında yaşamış pek tanınmamış bir Alman yazardı, entellektüeller, sosyal, siyasi ve politik elitler arasında düzenlediği toplantılarıyla bilinir. Yazar bu toplantılara gönderme yapıyor.

3 Editörün Notu: Demetrios Kappos, Nâzım Terzioğlu'nun da doktora danışmanı olan Caratheodory'nin doktora öğrencisiydi. Terzioğlu doktorasını 1936'da almıştır. Terzioğlu, kendisinden birkaç yaş büyük olan Kappos'la Münih'te öğrencilik yıllarında tanışmıştı.

Amerikan eğitim sisteminin gerektirdiği düzgün yönetimle iki okul da farklı uluslardan öğrencilerin beraber yaşamaları ve dayanışmaları için sağlam bir temel oluşturmuştur.

Robert Kolej, 1863'te Sultan Abdülaziz döneminde inşa edilmiştir ve Türk topraklarındaki ilk yabancı üniversite olmuştur. Bulunduğu arazi, Yunanlılar tarafından, her sene belli bir sayıda Yunan öğrencinin öğrenim ücreti ödemedi ve hatta gerekirse barınma ücreti ödemedi burada eğitim almaları konusunda bir anlaşma karşılığı satılmıştır. Amerikan humaniter doktrini okulun sıralarına bile yansımıştı: "İnsanlık bütün uluslardan üstündür".

Robert College (lise)

Yunanlıların Küçük Asya'da Amerikan eğitim modeline olan güçlü eğilimleri Amerikan kolejlerine yüksek kayıt oranından açıkça görülebilmektedir. Ortalamanın üstünde sosyal ve ekonomik duruma sahip aileler tarafından oldukça yoğun ilgi gösterilmesini neredeyse bir moda olarak yorumlayabiliriz. Sunulan eğitim kalitesinin yüksekliği ve – en azından o dönemde – yeni sayılabilecek olan öğretmen ve öğrenciler arasındaki sıcak ve yakın ilişkiler Rum kökenli öğrencilerin bu okullara kayıt olması için yeterince teşvik ediciydi. Amerikan hükümetinin Kapadokya'da bir kolej kurmak istemesinin sebebi de buydu, müslüman çoğunluğun tersine Rum ortodoks azınlık bu kolejde öğrenci olabilirdi. Küçük Asya felaketi bu planı radikal bir şekilde etkiledi.

20'li yıllarda sadece eğitim süreciyle değil, kültürel etkinliklerle de ilgili en az 80 dolayında Rum öğrenci vardı. Kendi konferanslarını düzenlediler, güzel bir elyazısı ile yazılmış tutanaklarını tuttular, ama üzerinden yıllar geçmesinden dolayı mürekkep solmuş ve tanınmayacak haldedir. Hünerli profesör Loizos Iliou bu etkinliklerin ruhuydu ve

zamanın çok ötesinde, matematiğin birçok alanında uluslararası yarışmalar düzenledi. Bazıları bu yarışmaların bugün bizim matematik cemiyeti tarafından hazırlanan yarışmaları andırıldığını söyleyebilir. Bu adamın ve eğitime yönelimi olan Rumların himayesinde, saygılı bir bilimsel yarışma okulu daha çekici kılmıştı.

1922'den sonra bu eğilim, Birinci Dünya savaşı neticesinde meydana çıkan yeni verilerle kıyaslanabilecek bir şekilde devam etmektedir. Orta halli azınlık aileleri kadar aristokratik olanları da, soylarına en iyi eğitimi sağlamak hevesiyle çocuklarını bu okullara göndermeye devam ediyorlar. Bazıları finansal olarak ellerinden gelen bütün fedakârlığı yapmaya hazır. Bunu, eğitime yönelik doğaları gereği oldukça verimli bir yatırım olarak görüyorlardı.

Bu kolejlerde matematik eğitimi, mezunlarının akademi içinde ya da dışında saygın alanlarda çalışmasını sağlayacak kadar yüksek seviyededir. (Nitekim Tosun Terzioğlu Robert Kolejlidir.) Matematik eğitimi ve özellikle kullanılan kitaplar üzerinde durmalıyım. Kitaplar, ortalama okurun tanımlarını ve teoremlerin özünü anlayabilmesine dikkat edilerek yazılmıştı. Öğretmenlerine göre özellikle Rum öğrenciler matematiğe oldukça yatkındı, aldıkları kaliteli matematik eğitiminin avantajını kullanıyorlardı.

Robert College (Boğaziçi Ü.), Gould Hall, muhteşem mor salkımlarıyla

Okullarda iyi düzenlenmiş laboratuvarlar da bulunduğu için konunun uygulanabilirliği hakkında da fikir sahibi olabiliyorlardı. Matematik oldukça soyuttur, aynı zamanda oldukça uygulanabilir de. Kolejlerde kural olan iki alana da gerekli önemi vermek konuların derinden anlaşılması için hayati bir öneme sahiptir. Aynı anlayışla, matematiksel konuşmalardan dolayı öğrencilerde oluşabilecek hoşnutsuzluk da asgari seviyeydi. Hatta öğrenciler,

uzun ders saatlerinde ve okul dışında birbirleriyle iş birliği yapmalarına olanak sağladığı için bu eğitim anlayışından memnundular. Gelişmiş yardımlaşma ve işbirliği anlayışı uyumlu eğitim ve çalışma ortamıyla beraber sözde farklılıkların ve anlaşmazlıkların sınıfın dışında bırakılmasına yardım etmiştir.

Robert Kolej'in matematik geleneği kuruluşuna dayanır. Zengin kütüphanesinde bulunan matematik kitapları arasında dönemin öncü kitaplarından biri olan, daha sonra psikopos olacak olan ve patrikhanenin ortodoks paskalya bayramının zamanını matematiksel olarak belirlenmesinden sorumlu olan, vaiz Pagratius tarafına yazılmış "Sarkaç İçin Matematiksel Formüller" kitabı bulunurdu. Kilise etkisindeki matematik hakkında bir makale yazılabilir ama bu başka bir makalenin ilgi alanı. Kolej'in kurucuları arasında yer alan Alman kökenli Yunan Karl Terzaghi'nin (Terzaki) tanınan çalışması Erdbaumechanik'te (1919 – 1925) düzgün matematik eğitimine değinmesi bile bu geleneğin açık göstergelerinden birisidir. Hem Türkçede hem de Yunancada zemin mühendisliği terimini ilk kullanan bu özel mühendis bugün özel bir kolon sayesinde anılmaktadır. Bu tarihi değerlendirmeyi bitirirken, kolejin eğitim anlayışını derinden etkilemiş olan çok özel bir kimseden bahsetmeden geçemeyeceğim; tanınmış Alman matematikçi Forchheimer. O zamanlarda iyi bir eğitimciyle iyi bir araştırmacının arasındaki farkı bilen bir kişi. İkisinin birlikte bulunmasına her zaman rastlanmaz. Bu eğitim anlayışı ve gerektirdiği didaktik yaklaşım kolej için bir devrim niteliğinde olmuştur.

Son yıllarda matematiksel bilimciler ve yetenekli öğretmenler kolejin matematik alanındaki prestijinin artmasını sağladılar. "Strolling Through" gezi kitapları serisiyle ünlü olan teorik fizikçi ve matematiğe karşı sonsuz bir sevgi duyan John Freeley, Bebek'te yaşayan matematikçi Fikret Kortel, Göttingen'den doktoralı tanınmış sayılar kuramcısı Orhan İçen, yetenekli matematik öğretmeni Nesert Ayırman vs.

10 Eylül 1971'de Robert Kolej statü değiştirerek Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüştü. Matematik bölümünün oldukça iyi bir adı vardır ve uluslararası alanda da oldukça aktiftir. Azınlık için bu bölümün başkan yardımcılığını kendilerinden birinin yapması ayrıca önemlidir: Dr. İrini Dimitriyadis.

Kapanış

Bu makaleyi yazarken tamamen objektif kalmakta oldukça zorlandım. Ağır politik ortam ve kişisel duygular sebebiyle oluşan duygusallık aşırı uçlardan birinde yer alan sonuçlara ulaşmamı sağlayabilirdi. Bir başka deyişle, bu durumun yarattığı imaj bir bütün olarak görüldüğünde, önyargıların doruğa ulaştığı bir biçimde tamamen olumlu ya da tamamen olumsuz olarak görülebilir.

Nüfus verileri elbette hayal kırıklığına uğrattırıyor. Öğrencilerin sesleri ve kahkahalarıyla dolan, etraflarında gelişmekte olan Rum toplumunun canlandırdığı okullar artık neredeyse bomboş. Bu durumdan bahseden, bu durumun ilgilendirdiği tarafları sorumluluk almaya çağıran makalelere yaygın olarak rastlanıyor. İki ülkede de gazeteciler genellikle azınlığın problemlerine değinirken, ulusal bakış açılarını temsil etmekten çekinmiyorlar.

Benim hedefim insanları, politik durumları ve bu durumlar karşısında benimsenen stratejileri eleştirmek, var olan gerçekleri görmezden gelmek ve bu sayede oluşacak karşıtlıkları hemen bertaraf etmek değil. Sadece objektif olmaya ve olabildiğince ilk elden edinilmiş bilgilere yer vermeye çalıştım. Sadece Kıbrıs meselesi yüzünden iki ülke arasında yaşanan, dayanması zor, neredeyse boğucu zor zamanları yaşamış kişilerin sundukları bilgilere itimat ettim. İyi matematikçilerin zor tarihî dönemlerde nasıl profesyonelliklerini koruduklarını ve aynı zamanda bazı kişilere ve görüşlere haksızlık etmekten kaçındıklarını anlatmaya çalıştım.

Bana göre, profesyonelliğin ve bilim aşkının –bizim durumumuzda matematik– politik durumun zorladığı talihsizlik ne kadar vahim olursa olsun bastırılmayacağı bir kez daha kanıtlanmıştır. Gerçek bilim ırk, ulusal köken, din ve insanî değerlere dair daha başka birçok etkene göre ayrımcılık yapmamalıdır, yapmıyor da. Kendini bilimci – matematikçi sayan herkes yukarıdaki doktrini en azından mesleki durumlar için kanıtlamalıdır.

Bu makalede bu doğrultuda hareket etmeye çalıştım. Ülkemizin de dış politika olarak desteklediği uzlaşmacı tavrı benimsedim, ve görüşlerim hakkında iyi niyetle yapılacak her türlü yoruma açığım. İnsanların, kendi çıkarları ve ilerlemeleri pahasına bile, bazen yatkın olabileceği fanatıklığı önlemek için özellikle iyi niyetli diyorum. ♣

Teşekkür: Düzeltmeleri ve katkıları için Tosun Terzioğlu'na çok teşekkür ederim.